

Т.І. Борбат, І.М. Ячмянёва (г. Магілёў)

ЛЕКСІЧНЫЯ ДЫЯЛЕКТЫЗМЫ Ў ТВОРАХ І. ПТАШНІКАВА

Лексічныя дыялектызмы называюць з’явы, для абазначэння якіх у літаратурнай мове ўжываюцца іншыя словы.

У творах І. Пташнікава гэта перш за ўсё словы з Лагойшчыны – з мясцовасці, дзе нарадзіўся пісьменнік. Сярод лексічных вылучаюцца ўласналексічныя і этнаграфічныя дыялектызмы. Уласналексічныя дыялектызмы – мясцовыя назвы агульнавядомых прадметаў. Яны маюць сінонімы ў літаратурнай мове: **вітка** (дыял.) – **галінка** (літ.), **ласонікі** (дыял.) – **прысмакі** (літ.), **паспешка** (дыял.) – **бульба-скараспелка** (літ.), **прэнзлі** (дыял.) – **махры** (літ.), **пэйчык** (дыял.) – **бізун** (літ.), **саганок** (дыял.) – **чыгунок** (літ.), **святюк** (дыял.) – **світанне** (літ.), **скаба** (дыял.) – **рабрына** (літ.), **спінжарня** (дыял.) – **каморка** (літ.), **сярнічка** (дыял.) – **запалка** (літ.), **недалугі** (дыял.) – **хваравіты** (літ.), **пералёлісты** (дыял.) – **пярэсты** (літ.), **хадацкі** (дыял.) – **пешаходны** (літ.), **длубаць** (дыял.) – **дзяўбаць** (літ.), **заштабнаваць** (дыял.) – **зашыць** (літ.),

пад'ялдыквэць (дыял.) – падкалупваць (літ.), **пасты-дацца** (дыял.) – пасаромецца (літ.), **дагібелі** (дыял.) – многа (літ.), **льга** (дыял.) – можна, магчыма (літ.) і г.д.

Усе лексічныя дыялектызмы можна размеркаваць па лексіка-семантычных групах: назвы гаспадарчых будынкаў; прадметаў і іх частак; ежы, страў; ацэначныя назвы асоб; назвы прымет прадметаў; дзеянняў, прымет дзеянняў і інш. Паспрабуем гэта зрабіць з дыялектызмамі, ужытымі ў творах І. Пташнікава.

1) назвы гаспадарчых будынкаў: **асвер** – журавель (у студні), **гатар** – лесасілка, **праварына** – стойла, перагародка ў хляве.

Пахне дымам ад сасновай кары – падмялі, мусіць, на двары трасочнік і заняслі ўсё ў печ [1, с. 338].

Трасочнік. Дрывотнік.

2) назвы прадметаў і іх частак: **бурвалак** – кавалак драўлянай палкі, **лагожы** – сані-развалкі для перавозкі грузаў, **ляжэйка** – аглабіна (у калёсах), верхняя частка драбін (у возе), **наберткі, набераткі** – раменная частка вупражы, **надзежнік** – кавалак палатна, якім накрывалі дзяжу, **паперадоўка** – вяроўка, прымацаваная спераду воза, якой уціскаюць сена, салому, **парубень** – рубель (жэрдка для ўціскання саломы, сена), **гранка** – баразна, градка, **дзядок** – апорны слупок у гаспадарчым будынку, **дыля** – тоўстая дошка.

Яна (Тацяна) рэзала кілбасу, і нож скакаў па старым драўляным дэнку [1, с. 249].

Маці рэзала вузенькі доўгі скрылёк сала на ражку стала, не падкладаючы дэнка [2, с. 147].

Дэнка. Дошчачка, на якой рэжуць што-небудзь.

Яшчэ нядаўна тут, у самым нізкім месцы на дарозе, ляжаў насланы драўляны масток на двух круглых легах [1, с. 538].

Лягар. Бярвенні, якія падкладаюцца пад штабелі дроў, лесу.

У чорнай шыбені ўбачыла (Алімпіяда) свае апушчаныя рукі і нажутку – светлай плямай [1, с. 8].

Нажутка. Кароткае верхняе жаночае адзенне, жакет з рукавамі.

Яна (Алімпіяда) спуцілася з горкі і ішла, прыхінуўшы рукі да грудзей, дзе грукала сэрца – як усё роўна нясла перад сабой маленькую Таню, закручаную ў полачкі [1, с. 561].

Полачка. Пялёнка.

3) ацэначныя назвы асоб: **плечавень** – плячысты чалавек, **выцмуглы** – вялікі, **недалугі** – хваравіты.

– *Можна, які наш вясковы неўздаляка працнецца...* [1, с. 268].

Неўздаляка. Слабы, нездаровы чалавек.

– *Але ці пайшла б яна тады пасля вайны за такога шмэндрыка, як я?* [1, с. 105].

Шмэндрык. Непрыглядны чалавек.

Пры дапамозе дыялектызмаў гэтай групы І. Пташнікаў перадае розныя адценні – гумару, іроніі, ласкальнасці, асуджэння і інш.

4) назвы прымет прадметаў: **намазгляваты** – настылы, **рымзаты** – брудны, падраны.

Заглушыў (Фірага) матор і, калі вываліўся з кабіны на здрабежаны выгаралы падарожнік ля варот на вуліцу, пачуў, што ўсюды надта ціха [1, с. 212].

Здрабежаны. Здратаваны.

І чырвоныя юргіні, вялікія, кунатыя, уткнутыя ля выцяжной трубы [1, с. 177].

Кунаты. Галінасты.

5) назвы дзеянняў, прымет дзеянняў: **адхаладзіць** – пабіць, адлупцаваць, **ажаргаць** – сесці на што-небудзь, як на каня, **блуніць** – трызіць, **длубаць** – дзяўбаць, **драгаць** – стукаць, **вышмыкнуць** – вываліцца, **распліхваць** – разліваць, **патрафляць** – дагаджаць, **наўрэцца** – патрапіць, **назызаць** – апухаць, **маніцца** – хацець, **спрудзіцца** – напружыцца, **склець** – зябнуць, мерзнуць, **дагібелі** – многа, **рагача** – дагары нагамі, **памінутне** – вельмі часта, **усмоль** – нахабна, **пекна** – прыгожа.

Каб сказаці, што той, другі, лётчык жывы, які на Джаніка быў падобны, я паверыла б адразу, а той не выціўкаў [1, с. 600].

Выціўкаць. Выжыць з цяжкасцю.

Замяце зімой дарогу, і ён будзе чыкілдыкаць, як некалі бацька [1, с. 607].

Чыкілдыкаць. Хадзіць кульгаючы.

Яна мне, гэта бежанка, душу назнайніцу вывернула [3, с. 238].

Назнайніцу. Навыварат.

Сярод лексічных дыялектызмаў, якія ўжывае І. Пташнікаў, можна вылучыць назвы раслін: **ванжэўнік** – мячэўнік (трава), **вобаратнік** – падарожнік, **канаторжнік** – чарнобыль (трава), **рудзік** – шчаўе лугавое.

ЛІТАРАТУРА

1. *Пташнікаў, І.* Алімпіяда. (Воблакі шасцідзiesiąтых): раман / І. Пташнікаў. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1985. – 623 с.
2. *Пташнікаў, І.* Найдорф: аповесць / І. Пташнікаў. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1976. – 236 с.
3. *Пташнікаў, І.* Тартак: аповесць і апавяданні / І. Пташнікаў. – Мн.: Мастацкая літаратура, 2000. – 462 с.